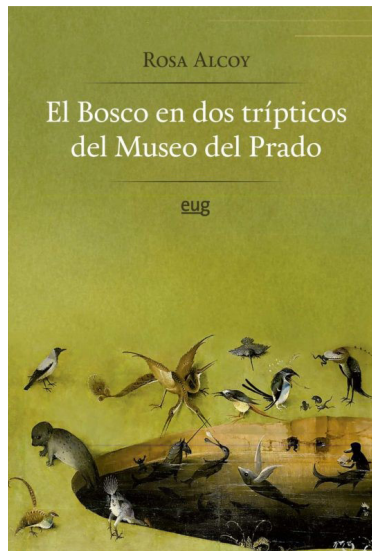

fundado en 1369 por Gil de Albornoz. Los ámbitos del libro son reflejo de lo que esta institución académica fue en sus comienzos y de lo que llegará a ser. El autor ha logrado trazar su evolución y avanzar en su conocimiento y clarificación, librando también a la figura del fundador de tópicos ampliamente repetidos y difundidos, mientras dibuja el pensamiento a través de los libros que poseía. Vincula el germen de la biblioteca con los problemas eclesiológicos y teológicos de su tiempo, al constatar que gran parte de los autores de los volúmenes se situan dentro de las coordenadas de los conflictos que se vivían en la cristiandad con el cisma de occidente y evidencia la contribución anticipada del colegio a la génesis de la Escuela de Salamanca y a la proyección de la Universidad de Salamanca.

En definitiva, este libro sitúa por sí mismo a su autor fuera de la mera producción del conocimiento seriado (aquella que no da importancia al significado profundo). No hay mayor, ni mejor, presentación de una publicación que ella misma en todo su alcance y planteamiento, como recientemente ha señalado Alain Deneault, al incorporarse a la cultura preexistente, sin «subordinarse a los imperativos autónomos de la investigación institucionalizada» (*Mediocracia*, Barcelona, Turner, 2019, p. 29).

Mariano Casas Hernández
Universidad de Salamanca
mcasas@usal.es
[https://orcid.org/
0000-0002-1887-9581](https://orcid.org/0000-0002-1887-9581)

ROSA ALCOY

*El Bosco en dos trípticos
del Museo del Prado*

Granada, Editorial Universidad
de Granada, 2020

El llibre de la professora Rosa Alcoy sobre dos dels tríptics més importants de Hieronymus Bosch (ca. 1450-1516), ha aparegut quatre anys després de la commemoració del cinquè centenari de la mort del pintor, quan se celebraren diverses exposicions monogràfiques sobre l'artista, entre les que destacaren les dutes a terme al Prado i a Den Bosch. L'efemèride de 2016 es va acompanyar dels catàlegs corresponents, i altres especialistes aprofitaren igualment l'ocasió per tal de revisar qüestions relacionades amb la producció boschiana. La mateixa professora Alcoy també ha estat autora de diverses aportacions prèvies sobre

les obres del geni flamenc. Aquell mateix any, per exemple, fou la responsable de l'organització d'un simposi celebrat a la Universitat de Barcelona sota el nom de *Bosch al país de l'art*, que aplegà diversos estudiosos, les aportacions dels quals foren recollides en el volum monogràfic d'aquesta mateixa revista (*Matèria: revista d'art*, 2016, núms. 10-11). L'autora, per tant, ja parteix d'un interès antic per un dels pintors més originals de la història de l'art, el qual ja havia suscitat reflexions pròpies i havia donat fruits en forma d'articles i conferències.

Tenint present aquestes recents revisions i la ingent bibliografia dedicada al mestre, podria semblar una empresa àrdua i gairebé utòpica la de perseverar encara en l'intent d'interpretar l'obra boschiana. Tanmateix, Alcoy proposa un recorregut especialment atractiu per dos dels tríptics més emblemàtics del pintor a partir dels quals endinsa el lector en aquest fascinant univers del mestre. No es tracta, per tant, d'un altre llibre divulgatiu i repetitiu sobre la producció del pintor ni un catàleg complet de la producció boschiana, sinó d'un llibre rigorós que transporta el lector a un món creatiu extraordinari que es va resseguint i interpretant paulatinament, desvetllant una capa rere una altra, a partir d'aquestes dues obres cabdals.

Si bé les obres i l'estil del Bosch són prou coneguts per un públic ampli, probablement molt menys conegudes són les interpretacions més sòlides de la seva

singular producció, i en canvi, són més difoses algunes idees poc consistents. Per això, esdevé de gran utilitat el capítol introductori en què no tan sols es contextualitza l'artista en el seu temps i la seva geografia, sinó que alhora s'hi desgranen les idees més rellevants que la historiografia internacional sobre el pintor ha debatut al llarg dels anys. En aquest repàs aclaridor i ampli, malgrat que l'autora adverteixi que no pot ser exhaustiu, es recorden des de les propostes suggeridores de clàssics com Panofsky a De Tolnay fins a les aportacions més recents arran de les exposicions commemoratives del 500 aniversari de la mort del mestre de s'Hergenbosch abans esmentades. No tan sols s'ofereix al lector la possibilitat d'aprofundir en les interpretacions més consistents sobre les pintures del mestre, sinó que l'autora, no defuig posicionar-se davant de les qüestions més controvertides que han perviscut al llarg de dècades, com la de la dificultat d'atribuir les pintures a la mà del mestre, la d'establir cronologies, o el possible viatge a Itàlia del Bosch. D'aquesta manera, ja des de l'inici, l'autora passa a engrandir aquesta historiografia que eixampla les aportacions interpretatives sobre el mestre.

Alcoy guia el lector alhora d'establir els referents i models artístics del mestre, allunyant-se de visions fragmentàries d'un univers i un taller molt més complex i actiu del que algunes anàlisis havien establert, i en què l'autora reivindica tenir-hi en compte, no tan sols uns precedents

obvis en la pintura flamenca, sinó una influència igualment important de l'art produït en l'àrea germànica, francesa o en l'escola italiana. Malgrat que reconeix Panofsky, Gombrich o Gibson com unes de les veus més vàlides i ineludibles sobre el mestre, Alcoy té un criteri propi i defensa que l'obra boschiana es pot arribar a entendre si es té en compte com la seva mirada curiosa s'estengué al món dels gravats i els manuscrits il·luminats, el de les escultures i d'un imaginari de cultura popular més difícil de definir però igualment influent, a més de conèixer sobretot les fites dels grans pintors, tal com remarca l'autora. La historiadora defensa l'enorme capacitat del mestre de treballar sota l'influx de vells precedents o imatges difoses com les *drolleries* gòtiques i de transformar-les en nous camins pictòrics. L'autora narra amb fluïdesa aquests circuits artístics sense deixar igualment de furnir el lector d'un aparell bibliogràfic i de referències complementàries que el poden ajudar a completar qualsevol qüestió tractada.

En aquest capítol introductori s'hi dibuixen, a més del marc cultural del pintor de Brabant, qüestions d'estil que ajuden a identificar l'originalitat del mestre, que és un *lloc comú* de la historiografia però que no tothom sap explicar. Alcoy reflexiona sobre la gran innovació temàtica que sempre se li ha atribuït, definint-lo com un «constructor de noves formes d'eloqüència visual» i l'autora traça en aquestes pàgines els motius de la gran versatilitat del mestre.

A partir de totes aquestes introduccions, el llibre es divideix en dues grans parts, dedicades als dos tríptics conservats al Museu del Prado, el *Jardí de les Delícies* i el *Tríptic de l'Epifania*. Ambdós es presenten al lector amb subtítols suggeridors que ajuden a capbussar-se en la descripció i interpretació que en fa l'autora. D'una banda, el majestuós *Jardí*, l'obra capital del Bosch, se'ns introdueix a partir dels conceptes d'art i encanteri, mentre que en *l'Adoració dels Reis* és la deessa bogeria la que apareix remarcada. L'autora emprèn l'estudi de cadascuna de les obres sense deixar cap detall a l'aire i recorre les pintures començant per aspectes aparentment més externs de l'obra però tanmateix bàsics per als historiadors de l'art, com la datació, el context i el nom de les obres. Alcoy no tan sols domina la cultura visual de l'època a la qual pertany el Bosch i que li permet dilucidar els préstecs, els models o les novetats boschianes, sinó que ofereix un recorregut per fonts escrites de diversa índole que permet conèixer els noms que havia rebut aquesta obra al llarg del temps, la qual cosa també explica la diversitat de mirades i perspectives que l'han entesa diferentment en altres moments històrics.

Alcoy espera el lector a emprendre una acurada descripció i anàlisi d'unes obres complexes, però no hermètiques, tal com afirma la mateixa autora. Afirma igualment que el recorregut detallat no impedirà una visió de conjunt de les pintures. L'itinerari del *Jardí de les Delícies*, que

avança des de les portes tancades cap a les pintures de les tres magnífiques taules que apareixen un cop s'obren els batents, segueix una lògica de la mirada en què l'autora condueix el lector i l'ajuda a destacar i identificar des de les formes més evidents fins a alguns dels detalls amagats però tanmateix rellevants per a la visió de conjunt de l'obra. Des de l'esfera en grisalla que dona la benvinguda a l'espectador quan el tríptic del *Jardí de les Delícies* roman tancat, passant per cada una de les tres taules amb les fantàstiques representacions del paradís i de l'infern, fins a les conclusions de l'autora sobre el significat d'aquestes representacions, Alcoy descabdella una per una les imatges que componen aquest gran trencaclosques, amb un coneixement profund i grandios de l'art europeu i de la historiografia, amb un desplegament exuberant de comparatives visuals, de referències literàries i de propostes originals que només algú de mirada intensa i aguda pot arribar a fer.

Alcoy reconeix que no són escenes convencionals, però també defensa que la intenció del Bosch no era la de desorientar ningú, sinó que la seva pintura, malgrat que no renegà dels referents de la tradició, no l'obeï cegament i simplement, com també fou el cas de Giotto. Per això justament, perquè coneixia i dominava diverses tradicions visuals, el Bosch podia establir novetats, com per exemple, la genialitat de compondre noves visions de la creació divina amb l'esfera en grisalla i les taules del

paradís, en què se salta episodis del Gènesi que es repetien en moltes altres obres a partir d'esquemes heretats, per tal d'oferir una mirada imaginativa i original, que l'autora mateixa reconeix la dificultat de descriure.

Tanmateix, i malgrat aquesta complexitat, Alcoy aconsegueix apartar al lector de les lectures simplistes, de les mirades banals, de les repeticions i de les lectures basades tan sols en referències escrites que a vegades omplen les biblioteques sobre el Bosch, i que sovint han ocultat més que aclarit les aportacions de l'obra boschiana. D'aquesta manera, reconeixent que cal temps per a l'observació de cadascuna de les taules i entendre'n una organització complexa, l'autora ofereix noves claus de lectura i atrapa al lector amb les seves argumentacions. En el *Jardí*, i entre molts d'altres imatges descrites, privilegia una acurada atenció a les figures d'Adam i Eva, ja que el Pecat original no hi apareix en la seva forma explícita i en canvi, els pares de la humanitat es representen amb noves formes i noves retòriques relacionades amb la història de la creació, malgrat que puguin recordar imatges icòniques de la tradició i pertanyents a altres temàtiques, com el *Matrimoni Arnolfini* de Van Eyck. El llibre amaga altres sorpreses interpretatives, també en l'anàlisi del *Tríptic de l'Epifania*, que aquí no es poden ni pretenen desvetllar. El perquè de la importància de la Deessa Follia en una pintura que representa una temàtica iconogràfica tant tradicional com l'*Adora-*

ció dels Reis Mags, és una altra troballa de l'autora que el lector pot descobrir en aquest llibre.

Es tracta d'un llibre d'història de l'art, en què Alcoy dedica l'atenció màxima en l'obra d'art com a font primera de coneixement, i a partir del seu domini aclaparador de les tradicions visuals i del pensament de l'època del Bosch, aconsegueix obrir al lector un fantàstic món boschià amb arguments de grans consistència, amb propostes interpretatives sòlides, i a vegades molt pròpies. Cal remarcar que els mèrits de l'autora es veuen afavorits per una edició curosa i exquisida de les Edicions de la Universitat de Granada, que compta amb nombroses fotografies de conjunt i detall d'obres d'art, que esdevenen un suport visual bàsic per a seguir i comprendre tant l'obra del Bosch com les propostes interpretatives d'Alcoy, la qual cosa malauradament és més poc habitual del que caldria pensar en les edicions de llibres d'història de l'art.

En definitiva, l'obra de Rosa Alcoy sobre els dos tríptics del Bosch no és un altre llibre més sobre el mestre flamenc, sinó que esdevé a partir d'ara una lectura de referència per a qui vulgui endinsar-se amb solidesa i rigor en l'obra d'un dels genis de la pintura de tots els temps.

Cristina Fontcuberta i Famadas
Universitat de Barcelona
cristinafontcuberta@ub.edu
<https://orcid.org/0000-0002-3033-6061>

Aquest article ha estat publicat originalment a **Matèria. Revista internacional d'Art** (ISSN en línia: 2385-3387)

Este artículo ha sido publicado originalmente en **Matèria. Revista internacional d'Art** (ISSN en línea: 2385-3387)

This article was originally published in **Matèria. Revista internacional d'Art** (Online ISSN: 2385-3387)

MATÈRIA

Revista internacional d'Art

Els autors conserven els drets d'autoria i atorguen a la revista el dret de primera publicació de l'obra.

Els textos es difondran amb la llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada de Creative Commons, la qual permet compartir l'obra amb tercers, sempre que en reconeguin l'autoria, la publicació inicial en aquesta revista i les condicions de la llicència: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca>

Los autores conservan los derechos de autoría y otorgan a la revista el derecho de primera publicación de la obra.

Los textos se difundirán con la licencia de Atribución-NoComercial-SinDerivadas de Creative Commons que permite compartir la obra con terceros, siempre que éstos reconozcan su autoría, su publicación inicial en esta revista y las condiciones de la licencia: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.es>

The authors retain copyright and grant the journal the right of first publication.

The texts will be published under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial-NoDerivatives License that allows others to share the work, provided they include an acknowledgement of the work's authorship, its initial publication in this journal and the terms of the license: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.en>

